

İslam'da Okumak Bir İbadet Olarak İlim Ve Bilginin Temel Önemi

— muhammed-ridvan-kaya · 26 Mayıs 2026

Varoluşun Anlamı ve Bilginin Zorunluluğu

İslam, insanın yeryüzündeki varlığını rastlantısal bir oluş olarak değil, derin bir hikmet ve amaç çerçevesinde ele alan bir din ve hayat nizamıdır. Kur'an-ı Kerim, insanın yaratılış gayesini açık bir şekilde ortaya koyar: "Ben cinleri ve insanları, ancak bana hizmet etsinler diye yarattım." (Zâriyât Suresi, 56) Bu ayet, varoluşun merkezine Allah'a kulluğu yerleştirmekte ve insanın yeryüzündeki tüm eylemlerini bu ana eksen etrafında anlamlandırmaktadır. Ancak burada kritik bir soru ortaya çıkar: Kulluk, nasıl yerine getirilecektir? Neye, kime ve ne şekilde ibadet edileceği bilinmeden gerçek anlamda bir kulluk mümkün müdür? Bu sorunun cevabı, İslam'ın ilme ve okumaya bakışını doğrudan şekillendirir. Kulluk, ancak bilgiyle mümkündür. Bilgi ise okumakla kazanılır. Bu basit ama derin mantıksal zincir, okumayı İslam'da sıradan bir eylem olmaktan çıkarıp onu varoluşsal bir zorunluluk, hatta bir ibadet hâline getirir.

"Oku!" Emri: Vahyin İlk Kelimesinin Taşındığı Anlam

İslam tarihinin en çarpıcı gerçeklerinden biri, Allah'ın Nebimiz Muhammed'e gönderdiği ilk vahyin bir ibadet emri, bir savaş bildirisi ya da bir ahlak kuralı değil, "Oku!" emri olmasıdır. Alak Suresi'nin ilk beş ayeti, insanlık tarihinin seyrini değiştiren bir başlangıcı simgeler:

"Yaratan Rabbinin adıyla oku! İnsanı asılandan yarattı. Oku! Rabbin en büyük kerem sahibidir. Kalemle öğretir. İnsana bilmediğini öğretti." (Alak Suresi, 1-5)

Bu ayetlerde dikkat çeken unsurlar son derece anlamlıdır. Her şeyden önce, emirde sıradan bir okuma değil, belirli bir niyet ve çerçeve içinde bir okuma söz konusudur: "Rabbinin adıyla oku." Bu ifade, okumanın yalnızca zihinsel bir faaliyet olmadığını, aynı zamanda bir kulluk eylemi olduğunu ortaya koyar. Okuma, Allah'a nispetle, O'nun adına ve O'nun için yapılır. Niyetle başlar, bilgiyle büyür, hikmetle olgunlaşır. İkinci olarak, bu ayette insanın yaratılışına dair mütevazı bir hatırlatma yapılır: "İnsanı asılandan yarattı." Bu vurgu, insanın aslının ne olduğunu, kibriyle savaşması gerektiğini ve bilgisizlikten kurtulmasının ancak Rabbinin öğretmesiyle mümkün olduğunu hatırlatır. İnsan, kendi başına her şeyi bilemez; öğretilmesi gerekir. Öğretilmek için ise okumak, düşünmek ve tefekkür etmek zorunludur. Üçüncüsü, kalem ve yazının öne çıkarılması son derece anlamlıdır. Kalem, bilginin aktarım aracıdır; onsuz bilgi nesillere taşınmaz, medeniyetler kurulamaz, hakikat muhafaza edilemez. Dolayısıyla bu ilk vahiy, yalnızca bir okuma emri değil, aynı zamanda insanın bilgi medeniyetini inşa etme çağrısıdır.

Okumak: Tercih Değil, Farz

İslam literatüründe bazı kavramlar vardır ki bunlar tartışmasız biçimde dinin temel yükümlülükleri arasına girer: Namaz, oruç, zekât, hac... Bu ibadetler, Müslümanın gündelik ve yıllık hayatını düzenleyen sütunlardır. Ancak okumak ve ilim edinmek de bu sütunlardan biri olmakla birlikte, zaman zaman göz ardı edilmektedir. Farz kavramı, İslam'da bir şeyin zorunlu olduğunu, yerine getirilmediğinde sorumluluk doğurduğunu ifade eder. Yani ilim öğrenmek, bir Müslüman için namaz gibi, oruç gibi sorumluluktan kaçınılamaz bir yükümlülüktür. Bu perspektiften bakıldığında, okumayan ve bilgi edinmeyen bir

Müslüman, yalnızca entelektüel bir eksiklik içinde değil, aynı zamanda dini bir sorumluluğu yerine getirmeme hâlinindedir. Burada önemli bir ayırım yapılmalıdır: Farz olan ilim, yalnızca belirli dini ritüelleri öğrenmekle sınırlı değildir. Kişinin hayatında karşılaştığı her meselede, üstlendiği her görevde o görevi doğru biçimde yerine getirebilmek için gereken bilgiyi edinmesi farzdır. Bir doktorun tıp bilgisi edinmesi, bir hâkimin hukuk öğrenmesi, bir mühendisin mühendislik ilkelerini kavraması — bunların hepsi, o kişi için dini bir sorumluluktur. Çünkü İslam, hayatın tamamını kuşatan bir dindir ve her alandaki cahillik, sonuçlarıyla birlikte hesabı verilmesi gereken bir eksikliklerdir.

Cehalet: İmanın En Büyük Düşmanı

İnsanın en tehlikeli yanlışlarından biri, cehaleti zararsız bir durum olarak görmesidir. Oysa İslam perspektifinden bakıldığında, cehalet yalnızca bir bilgisizlik hâli değil, aynı zamanda imanı çürüten ve insanı yanlış yollara sürükleyen bir tehlikedir. İman, bilgisizlikle bütünleşemez. Bir insan Allah'ı tanımadan, O'nun isim ve sıfatlarını anlayıp kavramadan, yarattıklarındaki hikmeti okuyup düşünmeden gerçek bir imana sahip olabilir mi? Evet, fıtri bir his olarak Allah'a yönelme duygusu insanda mevcuttur; ancak bu ham duygunun, derin ve sağlam bir imana dönüşebilmesi için bilgiyle beslenmesi gerekir. Nitekim Kur'an-ı Kerim, "Kulları içinde Allah'tan hakkıyla ancak âlimler korkar." (Fâtır Suresi, 28) buyurarak iman ile ilmin arasındaki derin bağı ortaya koyar. Allah korkusu, Allah'ı bilmekten doğar. Allah'ı bilmek ise okumayı, düşünmeyi ve öğrenmeyi gerektirir. Tarihe bakıldığında, cahilliğin bireysel boyutun çok ötesine geçerek toplumsal yıkımlara yol açtığı görülür. Putperestlik, hurafe, bid'at ve sapkınlıkların büyük çoğunluğu, ilmin yokluğunda boy gösterir. Cehaleti kutsallaştıran ya da "saf imanla yetinilmeli" diyen anlayışlar, tarih boyunca İslam toplumlarını geriletken, medeniyetin önünü tıkayan en büyük etkenler arasında yer almıştır. Oysa Kur'an, sürekli tefekkür çağrısı yapar; "Düşünmüyor musunuz?", "Aklınızı kullanmıyor musunuz?" ifadeleri, Kur'an boyunca tekrar eden ve insanı düşünmeye, gözlemlemeye, okumaya zorlayan hitaplardır.

Okuma Niyetinin Önemi: Allah İçin Okumak

İslam, eylemleri niyetle değerlendiren bir dindir. Bu ilke, okuma eylemi için de geçerlidir. Aynı kitabı okuyan iki insan, birbirinden tamamen farklı iki sonuca ulaşabilir: Biri Allah'a yaklaşır, diğeri kibriyle büyür. Aralarındaki fark, bilginin içeriğinden çok niyetin yönünden kaynaklanır. Alak Suresi'ndeki "Rabbinin adıyla oku" emri, bu niyetin sınırlarını belirler. Okuma, eğer Allah'ı tanımak, O'nun rızasını kazanmak, yaratılıştaki hikmeti anlamak ve insanlığa fayda sunmak amacıyla yapılıyorsa bir ibadettir. Kişi, yalnızca sosyal statü kazanmak, para kazanmak ya da kibrini beslemek için okuyorsa bu okuma, onu manevi olarak beslemez; aksine kibir gibi tehlikeli bir hastalığı besleyebilir. Ancak burada bir nüans önemlidir: Bir Müslümanın niyeti doğru olduğunda, dünyevi amaçlarla yapılan okumalar bile ibadet niteliği kazanabilir. Mesleğini iyi yapmak, ailesine dürüstçe bakmak ve topluma katkı sağlamak niyetiyle okuyan bir Müslüman, bu okumaları Allah için yapmış demektir. İslam'daki niyet anlayışı, dini ile dünyevi biribirinden keskin çizgilerle ayırmaz; aksine her eylemi, niyetle birlikte anlam dünyasına bağlar.

Küfre Karşı Fikri Mücadele: Bilgisiz Tebliğ Mümkün mü?

İslam, yalnızca bireyin ruhsal gelişimiyle ilgilenen içe dönük bir din değildir. Aynı zamanda toplumu dönüştürmeyi, haksızlığa karşı durmayı ve hakikati dünyaya duyurmayı amaçlayan kapsamlı bir hayat

nizamıdır. Bu çerçevede tebliğ – yani İslam'ı insanlara ulaştırma görevi – her Müslümanın omuzlarında taşıdığı bir sorumluluktur. Ancak etkili bir tebliğin, ciddi bir bilgi altyapısı gerektirdiği tartışmasızdır. Çağımızda küfür, artık kılıçla değil; felsefe, bilim dili ve argümanlarla kendini savunmaktadır. Materyalizm, ateizm, agnostisizm, nihilizm – bunların hepsinin kendine özgü argümanları, tarihsel arka planları ve entelektüel içerikleri vardır. Bu argümanlara karşı etkili bir cevap verebilmek için önce onları anlamak, ardından İslam'ın bu meselelere nasıl cevap verdiğini kavramak gerekmektedir. "Samimi ama cahil" bir Müslüman, bu fıkri mücadelede yalnızca samimiyet silahıyla donanmış biri gibidir. Samimiyet, değerli ve gereklidir; ancak yeterli değildir. Karşısındaki insan, felsefe tarihi boyunca birikmiş argümanlarla donanmışsa, duygusal bir anlatıyla ikna edilmesi oldukça güçtür. Kur'an'ın "Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle çağır; onlarla en güzel biçimde mücadele et." (Nahl Suresi, 125) emri, bu gerçeği açıkça vurgular. Hikmet, boşlukta doğmaz; okumakla, düşünmekle, tartışmakla kazanılır. Bu nedenle bir Müslüman, yalnızca dini metinler okumakla yetinmemeli; tarih, sosyoloji, felsefe, bilim felsefesi, siyaset bilimi gibi alanlarda da kendini yetiştirmelidir. Bu bilgi, onu hem kendini anlamasını sağlar hem de karşılaştığı fikirlere yerinde ve etkili cevaplar üretme kapasitesi kazandırır.

Diploma ile Bilgi Arasındaki Fark

Modern dünyada sıklıkla düşünülen en büyük yanılgılardan biri, diploma ile bilgiyi özdeşleştirmektir. Oysa bir diploma, belirli müfredatın belirli ölçütler çerçevesinde tamamlandığını gösteren bir belgedir; kişinin gerçek anlamda öğrenip öğrenmediğinin garantisi değildir. Cehalet, diplomasızlıkla değil; düşünmemeyle, okumamamakla ve anlamaya çalışmamamakla ilgilidir. Birden fazla üniversite diplomasına sahip, ancak hayatı boyunca gerçek anlamda hiç okumamış; okuduklarını sindirmemiş, sorgulamak yerine ezberlemeyi tercih etmiş insanlar vardır. Bunun tersine, hiçbir resmi eğitim kurumuna adım atmamış ama hayatı boyunca okuyarak, düşünerek ve tefekkür ederek derin bir bilgeliğe ulaşmış insanlar da vardır. İslam'ın cehaletten kastettiği, birincisine daha yakındır. İslam, ilmi araçsallaştırmaz; aksine onu bir amaç olarak görür. Diploma, bu amaca ulaşmada bir araç olabilir; ancak asla amacın kendisi hâline gelmemelidir. Bir Müslüman, bir alanı öğrenmek için okur; ardından bir diplomayla ödüllendirilirse bunu kabul eder. Ama okuma eyleminin temel motivasyonu, belge kazanmak değil; bilgi kazanmak, hikmet edinmek ve bu sayede hem kendine hem topluma hem de Allah'a karşı sorumluluğunu yerine getirmektir.

Bireysel ve Toplumsal Bir Görev Olarak Okumak

İslam'da okumak, yalnızca bireysel bir gelişim hedefi değildir. Okuma ve ilim, toplumsal bir insanın da temelidir. İslam medeniyetinin altın çağı dediğimiz dönemlerde – Abbasi halifelerinin himayesinde, Endülüs'ün kütüphanelerinde, Türk-İslam devletlerinin medreselerinde – okuma ve ilim bir bireysel heves değil, toplumsal bir sorumluluk olarak algılanmıştır. Bağdat'ın Beytül-Hikme'si, yalnızca bir kütüphane değil; bir medeniyet projesiydi. Toplumun okumayan bireylerden oluşması, o toplumu savunmasız kılar. Savunmasız kılar çünkü kendi değerlerini anlayıp savunacak kapasiteden yoksun kalır. Savunmasız kılar çünkü yanlış bilgiyle, propagandayla ve manipülasyonla kolayca yönlendirilebilir hâle gelir. Bu nedenle İslam toplumlarında okuma kültürünü yaygınlaştırmak, yalnızca eğitim politikası değil; aynı zamanda dini ve toplumsal bir sorumluluktur. Her Müslüman, kendi kapasitesi ölçüsünde bu sorumluluğu taşımalıdır. Bir anne, çocuğuna kitap okuyarak hem ona hem de toplumun geleceğine

hizmet eder. Bir âlim, ilmini toplumla paylaşarak hem bireysel sorumluluğunu hem de toplumsal borcunu öder. Bir genç, kütüphanelerde geçirdiği her saatte yalnızca kendine değil, ileride inşa edeceği aileye, yetiştireceği nesle ve mensup olduğu medeniyete katkı sunar.

Okumak, Bir İnsan Olmaktır

İslam, insanı diğer varlıklardan ayıran temel niteliğin akıl olduğunu kabul eder. Akıl, insana hem sorumluluk yükler hem de ona büyük bir onur bahşeder. Bu akıl, ancak bilgiyle beslendiğinde gerçek potansiyeline ulaşabilir. Okumak, bu beslemenin en temel yoludur. Allah'ı tanımak için okumak gerekir. İmanı inşa etmek için okumak gerekir. Hakikati anlamak, batılı reddetmek, adaleti korumak, topluma katkı sunmak ve insanlığa ışık tutmak için okumak gerekir. Küfre karşı etkili bir duruş sergilemek, tebliği yerli yerinde yapmak ve zamanın getirdiği zorluklara İslami bir bakışla cevap üretebilmek için okumak gerekir. Okumak, İslam'da bir tercih değil; bir farzdır. Bir lüks değil; bir insanlık borcudur. Bir akademik hedef değil; bir kulluk eylemidir. Alak Suresi'nin ilk kelimesi olan "Oku!" emri, bu borcun ve bu eylemin temel belgesidir. Ve bu emir, kıyamete kadar her Müslümana hitap etmeye devam edecektir. Bilginin kandili olmadan yol yürümek mümkün değildir. O kandili yakmak ise okumakla başlar.